

سخنی پیرامون ادبیات پایداری

■ سید محمود سجادی

اشاره:

ادبیات پایداری - و به تبع آن شعر پایداری - از ابتدای تکوین، تشکیل و تطور مدنیت و فرهنگ و شهرنشینی جوامع بشری وجود داشته و خواهد داشت. تشکیل حکومت‌های جابر، مستبد، سرکوبگر و قدرت‌طلب انگیزه‌ای نیرومند برای ایجاد و توسعه ادبیات پایداری در جهان بوده است. کشورهای که - در طول تاریخ - با چنین حاکمیت‌هایی دست به گریبان بوده‌اند طبعاً ادبیاتی از این سنخ را بیشتر تولید کرده‌اند. بدین جهت مثلاً کشورهای آمریکای لاتین یا کشورهای آسیایی بیشتر از ممالک اروپایی و آمریکای مرکزی و کانادا ادبیات پایداری را تجربه کرده‌اند.

باید بدانیم «ادبیات جنگ» با «ادبیات پایداری» متفاوت است یا لاف‌نسبت جزء به کل در این مورد مصداق دارد یعنی اینکه ادبیات جنگ یا شعر جنگ جزئی از ادبیات پایداری یا شعر پایداری است و یا اینکه در بعضی مواقع و موقعیت‌ها متفاوت با آن، پایداری و مرافعه مقوله‌ای مقدس است و جنگ پدیده نامیمونی که بر ملت‌ها تحمیل می‌شود. ادبیات پایداری پدیده‌ای است که توسط شاعران، نویسندگان و پژوهندگان جهان در مقابل هرگونه ظلم، جور، تعدی، تجاوز، ضعیف‌کنشی، قدرت‌نمایی و مروت اندوزی و فساد درونی دستگاه‌های حاکم به وجود می‌آید. اما ادبیات جنگ تنها در برهه‌ای از زمان و در موقعی که میهن آنها با کشور دیگری درگیر شده یا مجبور به دفاع شده حادث می‌شود. ایران - میهن گرمی و خجسته ما - از ابتدا تاکنون همواره با شاعران و نویسندگان و ادیبان شایسته و میهن‌دوستش مطرح بوده است.

شاعران ما - بسیاری از شاعران ما - مردانی وطن‌دوست و مردم‌خواه، شجاع، آزادی‌طلب و روشنفکر بوده‌اند. از اولین بارقه‌های طلوع و تکوین شعر در، این روحیه روشن و احترام‌انگیز در شاعران ما به خوبی دیده می‌شود. یکی از قدیمی‌ترین قطعه‌های سروده شده به زبان پارسی این شعر «حنظله باد غیسی»¹ است:

مهرتری گر به کام شیر در است
شَو خَطَر کن ز کام شیر بجوی
یا بزرگی و عز و نعمت و جاه
یا چو مردانت مرگ رویاروی

که گواه تضح گرفتن نهضت‌های ملی ایرانی در مقابل حکومت‌های تحمیلی ایرانی است. او در این قطعه کوتاه رسا و ساده عنصر ایرانی را ستایش کرده و لزوم رسیدن به جایگاه والا و شایسته ایرانیان را توصیه می‌کند یا این قطعه دلپذیر «تُرک کشا ایلاقی» شاعر عصر سامانی:

امروز اگر مُرَاد تو بَرناید
فردا رسی به دولت آبابر
چندین هزار امید بنی آدم
طوقی شده به گردن فردا بر

که روحیه ملی‌گرای، ایران‌دوست، امیدبخش و تعالی طلب او را نشان می‌دهد. نه تنها این دو شاعر که گروه بی‌شماری از سرایندگان ما - در درازنای تاریخ چندین قریه کشورمان - همواره در مقابل جباران روزگار، متجاوزان و چپاولگران ایستاده‌اند و با خلق آثاری حماسی و پربلاست ملت بزرگ ایران را به مقاومت و ایستادگی تشویق و تشجیع کرده‌اند. بسیاری از شاعران ما در این تلاش و تک و پوی مقدس رنجها و سختیها تحمل کرده، کشته شده به زندان و گُند و بند افتاده، داغ و درفش را تجربه کرده، به زنجیر کشیده شده، دهانشان دوخته شده و هزاران رنج و تعب دیگر. از مسعود سعد سلمان بگیر تا مثلاً فرخی یزدی. این مطلب، طولانی است و من در کتابهای «شعر فریاد، شعر اعتراض» و نیز «رنج‌های شاعران» مفصلاً به این موضوع پرداخته‌ام ولی اینجا تنها به این وجیزه اکتفا کرده و به سراغ موضوع مقاله یعنی بررسی کتابهای «شعر مقاومت ملل» آقای ضیاءالدین ترابی می‌روم.

ضیاءالدین ترابی کار شاعری را از اواخر دهه 1340 یا اوائل دهه 1350 آغاز کرد و در کنار این کار اقدام به نوشتن درباره شعر هم کرد، که شاید مشهورترین نوشته‌هایش تهیه گزیده‌هایی در تحلیل شعر شاعران محبوب و پرطرفدار و مشهور و مطرح معاصر ایران مثل نیما، امید، فروغ و سهراب باشد² و چند تألیف دیگر هم در همین حال و هوا ارائه نمود. او مردی سریع‌القلم و پُرکار است و از شجاعت ادبی و اطمینان به نفس برخوردار؛ به طوری که در تألیفاتش کمتر با فهرست منابع و مأخذ مواجه هستیم. ضیاءالدین ترابی اخیراً³ پنج عنوان متحدالمحور جدید را به بازار فرستاده است. کتابهای مربوط به مقاومت ملل که

طبعاً به شعر پایداری ملتهای مختلف جهان پرداخته و در هر کدام از آنها نمونه‌های متعددی را گردآوری کرده است. «سبزتر از جنگل» که به موضوع مرگ در شعر پایداری ملل جهان می‌پردازد در یک مقدمه 44 صفحه‌ای می‌کوشد تا نشان دهد که مرگ در ادبیات پایداری به معنای نیستی و فنا نیست بلکه حادثه‌ای پرشکوه است که باید توسط مدافعان از حریم ملت و استقلال کشورها اتفاق بیفتد. به خصوص تعالیم اسلام و قرآن را در راستای پایداری روح و جاودانگی شهید و بی‌ارزش بودن حیات دنیوی خارج از ارزشهای انسانی باز می‌گوید. او در این کتاب شعرهای مقاومت ملل را به سه دسته منقسم می‌کند:

1. مرگ و پایداری در شعر دوره قهرمانی و اساطیری
2. مرگ در جنگ و پایداری در شعر جهان غیراسلامی
3. مرگ در جنگ و پایداری در شعر جهان اسلام و ایران اسلامی⁴

به دنبال این مقدمه و توضیحات، تعداد 166 قطعه شعر از شاعران خارجی و ایرانی که حول این محور یعنی «پایداری» می‌چرخند می‌آورد از ایلید اثر هومر شاعر یونان باستان گرفته که توسط مرحوم استاد سعید نفیسی ترجمه شده و در سال 1342 توسط بنگاه ترجمه و نشر کتاب (سابق) چاپ و منتشر شده تا اشعاری از شاهنامه فردوسی و ده‌ها شاعر دیگر از سرتاسر جهان. در مطاوی کتاب، تفاوت جهان‌بینی شاعران مسلمان را با سرایندگان غیرمسلمان در ارتباط با شهادت و مرگ توصیف کرده و از صفحه 144 به بعد نمونه‌هایی از شعر شاعران «دفاع مقدس» را گرد آورده و ارائه می‌نماید. در ذیل هر شعر نیز مآخذ آن را که عمدتاً مجموعه شعرهای کنگره سراسری شعر دفاع مقدس است، ذکر می‌کند. در جلد 2 این سری، کتاب طبلهای غران را داریم که به ادبیات مقاومت قاره مظلوم و عقب نگه داشته شده آفریقا می‌پردازد. او در یک مقدمه 10 صفحه‌ای از انگیزه‌های سربازان این شعرها که «درد همگانی مردمان سیاه این قاره ستمدیده» است، سخن می‌گوید و روحیه مقاوم، مبارز و ضد استعمار آنان را تحسین کرده و فضای زنده حاکم بر شعرها را که در جهت حفظ هویت و فرهنگ ملی و آفریقایی آنهاست توصیف می‌نماید و پس از آن از صفحه 45 تا پایان کتاب که صفحه 362 است بیش از 140 قطعه شعر از 57 نفر از سرایندگان این قاره مبارز و رنج کشیده را گرد آورده است. «راین و زنجیر» که جلد سوم این سری است به شعر مقاومت اروپا می‌پردازد. مقدمه‌ای در دو صفحه نوشته و شعر مقاومت تاریخ دو هزار ساله اروپا را باز می‌نمایاند و آن گاه شعرهای 70 نفر از سرایندگان این نخله ادبی اروپا را در معرض مطالعه و قضاوت خوانندگان قرار می‌دهد.

«آه این دریا» جلد چهارم این سری است که به شعر مقاومت اقیانوسیه و آسیا اشتهال دارد. پس از سخن ناشر (نشر صریح قم) که بر پیشانی همه مجلدات آمده در یک مقدمه 25 صفحه‌ای خصوصیات شعر مقاومت این دو قاره - به خصوص «قاره آسیا» را تشریح و توصیف می‌نماید. او خصوصیات این شعرها را در شانزده فقره شرح داده و حماسه جنگ و تصویر و توصیف لحظه‌های شگفت نبرد و استقامت در برابر نیروهای بیگانه و متجاوزان استعمارگر را فراروی خواننده قرار می‌دهد و پس از آن حدود 170 قطعه شعر از 80 شاعر مقاومت برخاسته از آسیا و اقیانوسیه را به خوانندگان و پژوهندگان ارائه می‌نماید. در این کتاب شعری از هوشی منیه رهبر فقید ویتنام هم دیده می‌شود. آخرین عنوان این مجموعه «چقدر خسته، چقدر زخم» است که به شعر مقاومت آمریکا اختصاص یافته، کتابی در 344 صفحه مشتمل بر یک مقدمه دوازده صفحه‌ای و حدود 150 قطعه شعر از سرایندگان مشهور یا کم‌آوازه آمریکایی که عمدتاً «در ستایش آزادی و همدردی با سیاهان دردمند سروده شده‌اند» و از تصاویر تلخ و زندگی زهرآلود سیاهان برده که حتی پس از استقلال آمریکا و پس از لغو برده‌داری در این سرزمین نیز به گونه‌های دیگر مورد تبعیض نژادی بوده‌اند سخن می‌گوید. شعرهای خوبی از شاعرانی پرآوازه چون لنگستون هیوز، کلود مک کی، ماریان مور، پابلو نرودا، هرمان ملویل که ما او را بیشتر به عنوان نویسنده و خالق موبی دیک می‌شناسیم و بیست شاعر دیگر آمریکایی (مرکزی و لاتین) می‌خوانیم. جالب است که شعری از ابراهام لینکلن رئیس جمهور مشهور آمریکا نیز در این کتاب آورده شده. کار ضیاءالدین ترابی در تهیه، گردآوری و تدوین این پنج عنوان کتاب کاری در خور توجه است که امیدوار است یا خود او و یا مؤلف دیگری در تکمیل این مجموعه بکوشد.

پانویس

1. استاد فروزانفر معتقدند که: «... مسلماً قبل از سنه 26 ه. ق ... وفات کرده» و مخبر السلطنه هدایت او را متوفای 219 قمری می‌داند.
2. مجموعه نیماي دیگر، امید دیگر، فروغ دیگر، سهراب دیگر که چاپ و منتشر شده و کتاب «بامداد دیگر» نیز در دست یا آماده انتشار است.
3. سال 1384
4. ص. 22